

Saulius Kutas. Tiesa ir nerimas.

Pasaulio energetikos (o gal ne tik energetikos?) istorijoje niekada nebus užmirštos Three Mile Island (1979 m.), Černobylio (1986 m.) ir Fukušimos (2011 m.) atominių elektrinių katastrofos, taip kaip ir nuolat minėsime Niujorko "dvynius", Madrido traukinio sprogdinimą ar Paryžiaus žudynes. Koks žiaurus tas pasaulis, kaip brangiai kainuoja mokslo ir technologijų pažanga, kiek daug aukų tenka sudėti ant taip siekiamos, bet vis dar netobulos demokratijos, sąmoningo žmogaus laisvių ir teisių užtikrinimo aukuro.

1986 m. balandžio 26 dienos 1 valandos 23 minučių ir 49 sekundžių akimirkos minėjimas yra puiki proga apmastyti ką nuveikėme, kas įvyko per tuos 30 metų, pagaliau, ar supratome, kokias išvadas turėjome pasidaryti, kaip prognozuoti, kokiomis akimis žiūrėti į ateitį.

Manau, kad vienintelis kelias tai tiesos kelias. Jausmai gyvenime neišvengiami, jie sužadina energiją, įkvepia ryžtą, tačiau jausmai, neparemti tiesa ir gyvenimo realijomis, o, neduok Dieve, inspiruoti "visažinių pranašų" ar "neklystančių vadovų", nuveda į Paryžiaus žudynes ar beprotiškus branduolinės energijos panaudojimo klystkelių Šiaurės Korėjoje.

Georgijaus Kopčinskio ir Nikolajaus Šteinbergo knygoje "Černobylis katastrofos anatomija" (knyga lietuvių kalba išleista 2012 m.) Nikolajus Šteinbergas, kalbėdamas apie SSSR pateiktą TATENA'ai medžiagą apie katastrofą, sako: "Pasauliui pateiktas įžūlus melas - puikus reaktorius, bet personalas suklydo ir reaktorius susprogo. Ir šiandien, praėjus daug metų, negaliu atsakyti į klausimą - kam reikėjo meluoti?" Dar dvi mintys iš minėtos knygos.

"Černobylio AE katastrofa branduolinei energetikai sudavė skaudžiausią smūgį. Tačiau neabejotina, kad kylant globalioms energetikos ir klimato problemoms, žmonija negali be jos išsiversti. Taigi ši realija užkrauna didžiulę atsakomybę visiems, kurie su ja susiję."

"Technogeninės avarijos kaltininkas ir nukentėjęs nuo jos visada būna žmogus. Tai privalo suvokti kiekvienas. Nepakankama kvalifikacija, konformizmas, neprincipingumas, nepatenkinama psichologinė būseną - tai tiesus kelias į avarijas ir katastrofas. Laikytis saugos kultūros principų - kiekvieno pareiga."

(N. Šteinbergas iki 1983 m. dirbo Černobylio AE, po to perkeltas į statomą Balakovo AE. 1986 m. balandžio 29 d. pasiprašo vykti į Černobylio AE, gegužės 7d. jis jau elektrinėje, nuo gegužės 25 d. - vyriausiojo inžinieriaus pavaduotojas, atsakingas už avarinių atkuriamųjų darbų koordinavimą ir įgyvendinimą. Jam teko "aplankyti" ir žinomą Maskvos 6-ją ligoninę.)

Taip jau susiklostė, kad Lietuva, nežiūrint geografinių ar demografinių mastelių, pasaulio branduolinės energetikos istorijoje nekartą buvo pirmoji: gaminome daugiausia elektros energijos atominėse elektrinėse, pirmieji atlikome išsamią RBMK reaktorių saugos analizę ir ekspertizę, įgyvendinome didžiulę, apie milijardo litų vertės branduolinės saugos gerinimo programą. Pagaliau pasiekėme, kad 2009 m., sustabdant IAE antrąjį bloką, jis jau buvo licencijuotas, laikantis

vakarų šalyse galiojančios tvarkos, ir atitiko to meto tarptautinius reikalavimus atominėms elektrinėms. Komisijos, dalyvaujant daugeliui žymių ekspertų ir VATESI patvirtino, kad 2009 m. nebuvo techninių priežasčių, dėl kurių reikėtų laikinai ar visiškai stabdyti antrąjį bloką. Antrojo bloko sustabdymas ir IAE eksploatacijos nutraukimas - politinio susitarimo rezultatas.

Todėl natūralu, kad nepriklausomos Lietuvos energetikos strategijų svarstymai niekada neapsieina be branduolinės energetikos versijos nagrinėjimo. Energetikos, o ypač branduolinės, specialistų leksikone dabar neapsieiname be "saugos analizės", "saugos kultūros" terminų, tačiau gaila, kad kartais jų prasmė susiaurinama. Iš tikrųjų tai žmogaus kultūros, politinės kultūros problema.

Akivaizdu, kad energetiką planuoti ir sėkmingai plėtoti galima tik vadovaujantis ilgalaikę 15-20 metų strategiją, tačiau politinės partijos, net nesusimastydamos, prasidėjus rinkimų ciklui, "drasko" galiojančias strategijas, rengia naujas, kurių, dažniausia, taip ir nepateikia, o šalies energetika "verkia", šalis degraduoja iš energiją eksportavusios į šali, absoliučiai priklausomą nuo elektros energijos pardavėjo. Bendrosios elektros rinkos privalumais visapusiškai gali pasinaudoti tik pilnateisis jos dalyvis, "grynas" pirkėjas tokiu niekada nebus. Gaila, kad naujoji AE, kaip ir šilumos energijos kainos tapo labai patogiu, populiariu diskusijų objektu, leidžiančiu partijoms demonstruoti "susirūpinimą" žmonėmis.

Negaliu nepaminėti pastarųjų metų, sakyčiau, istorinio proveržio energetikoje - tai ilgai lauktos integracinės į Vakarų Europą aukštos įtampos elektros tiekimo linijos bei suskystintų gamtinių dujų terminalas. Niekaip nesuprantu abejojančių minėtų projektų neginčijama verte.

Ryškiai saugos kultūros (o gal ir politinės?) paneigimu laikyčiau referendumo dėl AE peripetijas. Dviem žinomiesiems, tikriausia besivaržantiems kas geresnis, visuomenės veikėjams, užsimojusiems surengti referendumą, žmonės pasako: neperkelkite mums to, ką turite patys spręsti, visuomenė nenori referendumo. Tačiau mūsų teisinė sistema sutinka, kad po dviejų nesėkmingų bandymų, vieno seimo nario iniciatyva, parėmus 50 ar 60 seimo narių, konsultacinis referendumas primetamas. Balsuodami žmonės pasakė "ne" ne tiek AE, kiek tokio referendumo rengėjams.

Liūdniausia, kad ši istorija gerokai apsunokino naujos AE Lietuvoje sprendimą, bet paskatino Astravo Baltarusijoje ir Ragainės Kaliningrado srityje AE statybos darbus, kurie, ypač Astrave, intensyviai vyksta.

Astravo AE aikštelė tiesiogiai susijusį su mūsų šalies teritorija, bloką aušinimui naudojamas Neris, antrosios pagal dydį Lietuvos upės, vanduo, Lietuvos institucijos negauna reikiamos informacijos, o pati aikštelė parinkta nesilaikant tarptautinės konvencijos nuostatų.. Kur dabar kovotojai už "švarią" Lietuvą?

Nors ir atsargiai, bet pozityviai pasaulis vertina 2015 m. Paryžiaus konferencijos COP21 dokumentus, kurie teigia: nesumažinus CO₂ emisijų, katastrofinis klimato atšilimas neišvengiamas; siekiant sustabdyti šį procesą negalima leisti, kad mažėtų elektros energijos prieinamumas; besivystančioms šalims bus suteikta 100 milijardų dolerių parama diegti mažu CO₂ emisijų

technologijas, kurios yra brangesnės už iškastinio kuro technologijas; kiekviena šalis pasirenka bet kurią, įskaitant branduolinę, mažu CO₂ emisijų technologiją, suprasdama, kad COP21 sprendimai yra būtini ir privalomi.

Siekiant mažesnio kaip 2 laipsniai atšilimo, 2050 m. net 80% elektros energijos turi būti gaminama naudojant mažu emisijų technologijas (dabar - 30). Šiuo metu tik 6 šalys 80% ir daugiau elektros energijos gamina naudodamos mažu emisijų technologijas, iš jų keturios - Šveicarija, Švedija, Prancūzija ir Brazilija - branduolinės energijos valstybės. Branduolinės energijos naudojimas dabar pasaulyje leidžia išvengti 2 mlrd. t. CO₂ emisijų per metus. Iš viso per pastaruosius 50 m. branduolinė energija, išstumdama iškastinį kurą, leido išvengti 60 mlrd. CO₂ emisijų. Nepamirškime CO₂ neišnyksta jos kaupiasi.

Po Fukušimos katastrofos, sustabdžius visas AE, Japonijoje iškastinio kuro naudojimas padidėjo 85%. 2015 m. vėl AE paleisti 2 reaktoriai. Japonija numato iki 2030 m. pasiekti, kad elektros energijos gamyba AE būtų mažiausia 20%.

Prancūzijoje net 77% elektros energijos pagaminama atominėse elektrinėse, JAV 63% elektros energijos, pagamintos naudojant mažu CO₂ emisijų technologijas, tenka atominėms elektrinėms.

Prognozuojama, kad 2030 m. elektros energijos suvartojimas pasaulyje padvigubės. Reikia pažymėti, kad čia kaip labai svarbus energijos šaltinis yra įvertintas ir energijos taupymo, jos racionalaus vartojimo komponentas. Šios prognozės ir būtinybė atnaujinti elektrinių, ypač atominių, įrangą rodo, kad naujų elektrinių pagrindimo, projektavimo ir statybos klausimai išliks labai svarbūs.

30 pasaulio šalių, kuriose gyvena 2/3 visų gyventojų, veikia 437 branduoliniai reaktoriai, jų galia 380 GW. 14 šalių statoma 70 reaktorių, kurių galia 74 GW. Tikėtina, kad 2050 m. elektros energijos gamyba AE sudarys 17% visos pagamintos elektros energijos.

Kuo daugiau tiesos, tuo mažiau nerimo.

Tikiu, kad bendromis pastangomis pavyks išspręsti energetinę trilemą - energetinis saugumas, energijos prieinamumas, aplinkosauga. 129 pasaulio valstybių sąrašė pagal energetinės trilemos indeksą Lietuva 37-oji. Nekriskime žemyn !

Saulius Kutas 2016-01-25